

Στυλιανός Χ. Τσομπανίδης

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

Η θέση των άλλων χριστιανικών Εκκλησιών
στην εκκλησιολογική αυτοσυνειδησία
της Ορθόδοξης Εκκλησίας
στα πλαίσια του οικουμενικού διαλόγου

ISBN: 978-960-527-797-0

© 2013, Στυλιανός Χ. Τσομπανίδης

© 2013, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΡΜΟΣ

ΑΘΗΝΑ: Μαυροκορδάτου 11, Τ.Κ. 106 78

τηλ.: 210 3304196 - 210 3830604, fax: 210 3819439

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: Πρασακάκη 5, Τ.Κ.546 22

τηλ.: 2310-220992, fax: 2310-220910

web: www.amosbooks.gr

e-mail: info@amosbooks.gr

παραγγελίες: orders@amosbooks.gr

Εκδόσεις Αρμός
Αθήνα 2013

2.3. Η εκκλησιολογική και οικουμενική σημασία της δήλωσης της Γ' Πανορθόδοξης Προσυνοδικής Διασκεψής: «Η Ορθόδοξος Εκκλησία αναγνωρίζει την πραγματική ύπαρξιν όλων των χριστιανικών εκκλησιών και ομολογιών».

Κάτω λοιπόν από τα σημερινά εντελώς νέα δεδομένα οικουμενικής συνύπαρξης, είναι ολοφάνερο ότι έχει άμεση προτεραιότητα και είναι ανάγκη να μελετηθεί εκ νέου και να απαντηθεί το ερώτημα της σχέσης των Ορθοδόξων Εκκλησιών προς τις άλλες Εκκλησίες και εκκλησιαστικές κοινότητες. Αυτό το τόνιζε συχνά-πυκνά ο μακαριστός Μητροπολίτης Δαμασκηνός (πρ. Ελβετίας)¹⁸², για χρόνια προϊστάμενος της Γραμματείας επί της προπαρασκευής της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας, αλλά και άλλοι θεολόγοι και ιεράρχες, όπως ο «Πατριάρχης των Διαλόγων» Παρθένιος Γ' (πρ. Πάπας και Πατριάρχης Αλεξανδρείας και πάσης Αφρικής), ο οποίος τόνιζε με ευθύ τρόπο ότι «χρειάζεται να πούμε ειλικρινά, με θάρρος και τόλμη, και στους εαυτούς μας και σε όσους διαλέγονται μαζί μας, πώς τους βλέπομε, πώς τους νοιώθουμε, τι είναι για μας. Παραδεχόμεθα ότι είναι και αυτοί Εκκλησία; Δεν χρειάζεται η απάντησις να είναι 'ήξεις αφήξεις', ίσως, εάν, και τα παρόμοια. Είναι έξω από την Εκκλησίαν; Είναι μέσα εις την Εκκλησίαν; Να το πούμε ολοκάθαρα. Δεν χρειάζεται να μας πουν οι άλλοι

¹⁸² Βλ. Damaskinos Papandreou, «Einige grundlegende Überlegungen zum Thema Ökumene», *Una Sancta* 58 (2003) 98-101, σ. 99.

τι σκέπτονται για μας. Για μας η αλήθεια και η αγάπη ζητεί να πούμε εμείς ποια στάση έχομε, και πώς τους βλέπομε, χωρίς φόβο και πάθος. Η απάντηση θα βοηθήση τον διάλογο, είτε είναι θετική, είτε είναι αρνητική»¹⁸³.

Αυτή η αναγκαιότητα υπογραμμίστηκε πολλές φορές και σε επίσημο, πανορθόδοξο επίπεδο, από όλες τις Ορθόδοξες Εκκλησίες και έχει ενταχθεί μεταξύ των θεμάτων της προετοιμαζόμενης Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, εξάλλου, η Ορθόδοξη Εκκλησία διεξάγει διμερείς και πολυμερείς διαλόγους.

Ασχετα από την τελική αξιολόγηση των διαλόγων αυτών, η Ορθόδοξη Εκκλησία όχι μόνο απέφυγε να κατατάξει τη Χριστιανοσύνη σε αιρετικές και σχισματικές κοινότητες, που την απειλούν, αλλά

¹⁸³ Μητροπολίτης Καρθαγένης Παρθένιος, «Η ορθόδοξος πορεία εις τους θεολογικούς διαλόγους», στο: *Επιστημονική Παρουσία Εστίας Θεολόγων Χάλκης*, Τομ. Α', Αθήνα 1987, 265-271, εδώ σ. 266-267. Επίσης πιο πρόσφατα ο Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος (Σαββάτος) στην εισήγησή του «Η Ορθόδοξη Εκκλησία και οι 'άλλοι' (ετερόδοξοι, σχισματικοί, ετερόθρησκοι, αδιάφοροι, αγνωστικιστές και μετανάστες)», *Εκκλησία* 87 (2010) 757-765, σ. 763, υπογράμμισε ότι «πρέπει η Ορθοδοξία, αυτή πρώτη και με δική της ευθύνη, να ξεκαθαρίσει τις θέσεις της και τις τοποθετήσεις της στο χώρο αυτό των σχέσεών της προς τους έξω, ώστε να μη χωρούν αμφιβολίες, να μην υπάρχουν αμφιλογίες, να μη γενώνται υποψίες στους άλλους για τις απόψεις της, να είναι αναμφίλεκτες και από κοινού ειλημμένες οι αποφάσεις που θα παίρνονται και να απηχούν πανορθόδοξη συναίνεση και αποδοχή. Μόνο έτσι θα κταστήσουμε ακουστή και σεβαστή τη φωνή μας».

στην Γ' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη στο Σαμπεζύ/Γενεύη το 1986, στο κείμενο «Σχέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας προς τον λοιπό χριστιανικό κόσμο», διατύπωσε ομόφωνα: «Η Ορθόδοξος Εκκλησία, ως ούσα η μία, αγία, καθολική και αποστολική Εκκλησία, έχει πλήρη συνείδησιν της ευθύνης αυτής δια την ενότητα του χριστιανικού κόσμου, αναγνωρίζει την πραγματικήν ύπαρξιν όλων των χριστιανικών εκκλησιών και ομολογιών, αλλά και πιστεύει ότι αι προς τούτας σχέσεις αυτής πρέπει να στηρίζονται επί της υπ' αυτών όσον ένεστι ταχύτερας και αντικειμενικωτέρας αποσαφηνίσεως του όλου εκκλησιολογικού θέματος και ιδιαιτέρως της γενικωτέρας παρ' αυταίς διαδασκαλίας περί μυστηρίων, χάριτος, ιερωσύνης και αποστολικής διαδοχής»¹⁸⁴.

Αυτή η τοποθέτηση, που αποτελεί όχι μόνο κοινή έκφραση όλων των Ορθοδόξων Εκκλησιών αλλά και την πιο επίσημη μέχρι σήμερα σε πανορθόδοξο επίπεδο δήλωση για το ζήτημα της σχέσης μεταξύ των Ορθοδόξων και των άλλων χριστιανικών Εκκλησιών, είχε γίνει για πρώτη φορά από τη Διορθόδοξη Προπαρασκευαστική Επιτροπή για την Προετοιμασία της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου το 1971 στο άκρως ενδιαφέρον εισηγητικό κείμενο: «Η Οικο-

¹⁸⁴ Βλ. το σημαντικό αυτό κείμενο-απόφαση της Γ' Προσυνοδικής Πανορθόδοξης Διάσκεψης στο Σαμπεζύ στο Δαμασκηνός Παπανδρέου, Μητροπολίτης Ελβετίας, *Λόγος Διαλόγου. Η Ορθοδοξία ενώπιον της τρίτης χιλιετίας*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1997, σ. 187-197, εδώ η παραπομπή από σ. 187-188.

νομία εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία»¹⁸⁵. «Η Αγία ημών Ορθόδοξος Εκκλησία, έχουσα συνείδησιν της σημασίας και σπουδαιότητος της παρούσας δομής του συγχρόνου Χριστιανισμού, όχι μόνον αναγνωρίζει, καίτοι ούσα η Μία Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία, την οντολογικήν ύπαρξιν όλων τούτων των Χριστιανικών Εκκλησιών και Ομολογιών, αλλά και θετικώς πιστεύει ότι αι προς πάσας τούτας σχέσεις αυτής στηρίζονται επί της όσον ένεστι ταχύτερας και αντικειμενικωτέρας αποσαφηνίσεως του όλου εκκλησιολογικού θέματος και της παρ' αυταίς καθόλου δογματικής διδασκαλίας»¹⁸⁶.

Τα κείμενα αποτελούν προσπάθεια προσδιορισμού της εκκλησιολογικής ταυτότητος της Ορθοδοξίας σε αναφορά με την ανάλογη υπαρξιακή ταυτότητα των άλλων Εκκλησιών και ομολογιών. Θεωρούνται ως ένα «σημαντικό βήμα προς την αναγνώ-

¹⁸⁵ Βλ. το διορθόδοξο αυτό κείμενο στις εκδόσεις της Γραμματείας επί της προπαρασκευής της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας: *Προς την Μεγάλην Σύνοδον (1). Εισηγήσεις της Διορθόδοξου Προπαρασκευαστικής Επιτροπής επί των εξ θεμάτων του πρώτου σταδίου*, Ορθόδοξον Κέντρον του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Chambésy Γενεύης, 1971, 50-65. Στα αγγλικά: «Economy in the Orthodox Church», στο *Towards the Great Council. Introductory reports of the Interorthodox Commission for the next Great and Holy Council of the Orthodox Church*, S.P.C.K., London, 1972, 39-53. Στα γερμανικά: «Ökonomie in der Orthodoxen Kirche. Vorlage der Interorthodoxen Vorbereitungskommission für das Große und Heilige Konzil der Orthodoxen Kirche», *Una Sancta* 28 (1973) 93-102.

¹⁸⁶ «Η Οικονομία εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία», σ. 63.

ριση της εκκλησιαστικής φύσης των άλλων χριστιανικών κοινοτήτων»¹⁸⁷. Η τοποθέτηση των κειμένων είναι πραγματικά μια πολύ καλή αρχή, γιατί διέπεται από την καλή πρόθεση και ορθή διάγνωση του όλου θέματος. Χρηζει μεγάλης προσοχής ως θεολογική συμβολή, προπάντων από εκκλησιολογική και οικουμενική σκοπιά¹⁸⁸. Η εκκλησιολογική τοποθέτηση στα παραπάνω αποσπάσματα τράβηξε και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των ετεροδόξων και μάλιστα των ρωμαιοκαθολικών¹⁸⁹. Βέβαια, δεν δίνει ευθεία και τελειωτική απάντηση στο ερώτημα των σχέσεων καθ' εαυτό. Από ορισμένους θεωρείται ελλιπής και μη ικανοποιητική, γιατί αναγνωρίζεται η «οντολογική, πραγματική ύπαρξη» όχι όμως η «εκκλησιολογική ύπαρξη» των άλλων χριστιανικών Εκκλησιών. Ο Αθ. Μπασδέκης, ένας από του υποστηρικτές της παραπάνω άποψης¹⁹⁰, σε νεώτερη μελέτη του ασχο-

¹⁸⁷ Βλ. E. Clapsis, «The Boundaries of the Church: An Orthodox Debate», του ίδιου, *Orthodoxy in Conversation. Orthodox Ecumenical Engagements*, WCC, Geneva 2000, 115-126, εδώ σ. 121.

¹⁸⁸ Βλ. A. Kallis, «Setzt die Oikonomia die Kirchenordnung außer Kraft?», του ίδιου, *Das hätte ich gerne gewußt. 100 Fragen an einen orthodoxen Theologen*, Münster 2003, 241-244, σ. 244.

¹⁸⁹ Ιδιαίτερα τράβηξε την προσοχή του μεγάλου ρωμαιοκαθολικού θεολόγου Y. Congar και του Καρδινάλιου J. Ratzinger (μετά Πάπα Βενέδικτου ΙΣΤ'), όπως θα δούμε παρακάτω. Πρβλ. Μητροπολίτη Φιλαδελφείας Βαρθολομαίου (τώρα Οικουμενικού Πατριάρχη), «Το πρόβλημα της Οικονομίας σήμερα», *Γρηγόριος Παλαμάς* 65 (1982) 20-36, σ. 22.

¹⁹⁰ Βλ. Αθ. Μπασδέκης, «Οικουμενική Κίνησης και ενότης της Εκκλησίας. Ορθόδοξος προβληματολογία – σκέψεις και κρι-

λούμενος ακριβώς με το θέμα «Η Ορθόδοξη Εκκλησία και οι άλλες Εκκλησίες και Ομολογίες»¹⁹¹ διαβάζει το παραπάνω απόσπασμα από το κείμενο «Σχέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας προς τον λοιπό χριστιανικό κόσμο» μαζί με το άλλο σημαντικό κείμενο-απόφαση της Γ' Προσυνοδικής Πανορθόδοξης Διάσκεψης «Ορθόδοξη Εκκλησία και Οικουμενική Κίνηση» στην παράγραφο έξι (§ 6) που αναφέρει ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία συμμετέχοντας στο ΠΣΕ δεν παραδέχεται σε καμία περίπτωση την «ισότητα των Ομολογιών». Με βάση τα δύο κείμενα, διατυπώνει τα εξής συμπεράσματα που είναι διαφωτιστικά για το δύσκολο πρόβλημα πώς βλέπουν οι ορθόδοξοι τις άλλες Εκκλησίες: «Πρώτον, ότι εκτός από Εκκλησίες υπάρχουν και Ομολογίες, και δεύτερον, ότι κατά την άποψη της Ορθόδοξης Εκκλησίας, οι διάφορες Ομολογίες (ποιες;) δεν είναι ίσες μεταξύ τους και οπωσδήποτε όχι ταυτόσημες και το ίδιο μεταξύ τους και με τις άλλες Εκκλησίες. Στο προαναφερθέν πάντως κείμενο της αυτής Προσυνοδικής Διάσκεψης οι Μη-Χαλκηδόνιες-Ανατολικές Ορθόδοξες Εκκλησίες, η Παλαιοκαθολική Εκκλησία, η Αγγλικανική και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, χαρακτηρίζονται ως Εκκλησίες, ενώ για τους Λουθηρανούς και τους Με-

σεις», στο: *Επιστημονική Παρουσία Εστίας Θεολόγων Χάλκης*, Τομ. Α', Αθήνα 1987, 301-322, εδώ σ. 321 εξ.

¹⁹¹ Βλ. Αθ. Μπασδέκης, *Εμείς και οι άλλοι: Η Ορθόδοξη Εκκλησία και οι άλλες Εκκλησίες και Ομολογίες - Τι μας ενώνει και τι μας χωρίζει. Εγχειρίδιο για ελληνόφωνους ορθόδοξους χριστιανούς*, Εκδόσεις Κορηλία Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 244 κ.εξ.

ταρρυθμισμένους (Καλβινιστές), αποφεύγεται ο όρος Εκκλησία. Το ίδιο ισχύει εδώ προφανώς και κατ' αναλογία και για τις άλλες προτεσταντικές και Ελεύθερες Ευαγγελικές Εκκλησίες (Μεθοδιστές, Βαπτιστές, Μεννονίτες κλπ.). Το πρόβλημα πάντως αυτό, ποιος δηλ. είναι και ποιος δεν είναι Εκκλησία, παραμένει άλυτο και είναι και πολύπλοκο, εάν σκεφτεί κανείς ότι οι παραπάνω, κατά την ορθόδοξη και ασφαλώς και κατά ρωμαιοκαθολική άποψη, Ομολογίες, στη δική τους συνείδηση και ονομασία είναι και λέγονται 'Εκκλησίες'»¹⁹². Όμως, στην πράξη σήμερα ούτε οι ίδιες οι Εκκλησίες (όπως χαρακτηρίζονται κατά κανόνα η Ορθόδοξη, η Παλαιοκαθολική, η Ρωμαιοκαθολική, οι Μη-Χαλκηδόνιες-Ανατολικές Ορθόδοξες Εκκλησίες, οι Εκκλησίες της Αγγλικανικής Κοινωνίας) χρησιμοποιούν αποκλειστικά τον όρο Ομολογία για τις χριστιανικές Ομάδες, Κοινωνίες, Κοινότητες που προέρχονται από τη Μεταρρύθμιση του 16^{ου} αιώνα, αλλά κατά κανόνα τον όρο Εκκλησία, όταν αναφέρονται σε αυτές ή διαλέγονται με αυτές στους επίσημους Θεολογικούς Διαλόγους και στις επαφές μεταξύ τους, διευκρινίζει ο ίδιος¹⁹³. Το ίδιο συμβαίνει και με τη σύγχρονη Οικουμενική Κίνηση (ΠΣΕ, Συμβούλιο Ευρωπαϊκών Εκκλησιών). Ιδίως στα πλαίσια του ΠΣΕ, το οποίο σύμφωνα με το Άρθρο-Βάση του Καταστατικού του είναι μια Κοινωνία Εκκλησιών και όχι Ομολογιών, συνεχίζει ο Μπασδέκης εξηγώντας, «ανεξάρτητα

¹⁹² Στο ίδιο, σ. 248.

¹⁹³ Στο ίδιο, σ. 244.

από το μέχρι ποιο σημείο το ένα ή το άλλο μέλος του Παγκοσμίου Συμβουλίου είναι Εκκλησία υπό την πλήρη έννοια του όρου ή όχι, για τον χαρακτηρισμό των μελών δεν χρησιμοποιείται ο όρος Ομολογία, αλλά ο όρος Εκκλησία»¹⁹⁴. Με βάση τις παραπάνω ομόφωνες διατυπώσεις και την πράξη των Ορθοδόξων Εκκλησιών, αλλά και τοποθετήσεις επιφανών θεολόγων, ο Αθ. Μπασδέκης υπογραμμίζει με έμφαση ότι πρέπει να αποφεύγεται για τις παραπάνω Εκκλησίες ή και Ομολογίες ο όρος και χαρακτηρισμός «Αίρεση», αφού μόνο η Εκκλησία μπορεί με επίσημη εκκλησιαστική πράξη να χαρακτηρίζει τα εκτός των ορίων της υφιστάμενα χριστιανικά σώματα ως αιρετικά ή ως σχισματικά¹⁹⁵.

Ο Μητροπολίτης πρ. Εφέσου Χρυσόστομος (Κωνσταντινίδης), επί πολλά έτη πρόεδρος της Διορθόδοξης Προπαρασκευαστικής Επιτροπής για την Προετοιμασία της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου και των Προσυνοδικών Διασκέψεων και με μεγάλη και πολύτιμη συμβολή σε αυτές, παρατηρεί σε σχέση με τις παραπάνω εκκλησιολογικές διατυπώσεις των κειμένων ότι το οικουμενικό βλέμμα τους αφήνει ουσιαστικά περιθώρια για μια σοβαρή αντίδοση και για έναν αμοιβαίο εμπλουτισμό που αποβλέπει, σε μία πρώτη φάση, στη συνύπαρξη, την αμοιβαία κατανόηση, την παραχώρηση και την προλείανση του εδάφους για την ενότητα, και σε δεύτερη και τελική

¹⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 247.

¹⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 248 εξ.

φάση στην αποκατάστασή της¹⁹⁶. Ο Αναστάσιος Κάλλης παραπέμπει στο κείμενο της Γ' Προσυνοδικής Πανορθόδοξης Διάσκεψης «Σχέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας προς τον λοιπό χριστιανικό κόσμο» και της Διορθόδοξης Προπαρασκευαστική Επιτροπής για την Προετοιμασία της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου το 1971 «Η Οικονομία εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία» στο διάλογό του με θεολόγους της Ευαγγελικής Εκκλησίας της Γερμανίας για να αρθούν παρεξηγήσεις που δημιουργήθηκαν μετά την κρίση στις σχέσεις ευαγγελικών – ορθοδόξων, ιδιαίτερα μέσα στο ΠΣΕ στα τέλη της δεκαετίας του '90 και οδήγησαν στη σύσταση της Ειδικής Επιτροπής για την ορθόδοξη συνεργασία στο ΠΣΕ. Ο Κάλλης είναι της άποψης ότι η εκκλησιολογική διατύπωση των κειμένων για το θέμα Ορθοδοξία – Ετεροδοξία προϋποθέτει την (κατ' οικονομίαν) αναγνώριση του βαπτίσματος των ετεροδόξων Εκκλησιών. Σε διαφορετική περίπτωση δεν θα ήταν δυνατή η οικουμενική δέσμευση, γιατί, όπως εξηγεί, αβάπτιστοι δεν μπορεί να είναι χριστιανοί, πόσω μάλλον να αποτελούν Εκκλησία¹⁹⁷.

¹⁹⁶ Βλ. Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης (Μητροπολίτης Εφέσου), «Προοπτικές του σύγχρονου οικουμενικού διαλόγου και ο ρόλος της Ορθοδοξίας», του ίδιου, *Ορθόδοξοι Κατόψεις (Δ')*, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Κατερίνη 1991, 19-27, εδώ σ. 20-21.

¹⁹⁷ Βλ. Α. Kallis, «Kirchengemeinschaft evangelisch: Ekklesiologische Missverständnisse im Evangelisch-orthodoxen Dialog», στην ιστοσελίδα της Kommission der Orthodoxen Kirche in Deutschland (KOKiD): [http://kokid.w-srv.net/kirchl %20leben/](http://kokid.w-srv.net/kirchl%20leben/)

Ο Νίκος Νησιώτης θεωρεί ότι οι παραπάνω δηλώσεις συνοψίζουν και εκφράζουν το νόημα της δικής του εκκλησιολογικής αντίληψης¹⁹⁸ για την εκκλησιαστική πραγματικότητα που υπάρχει πέρα από τα κανονικά όρια της Ορθόδοξης Εκκλησίας και την ονομάζει «εκκλησιαστικότητα». Ο Νησιώτης έχει διατυπώσει την άποψη ότι η πίστη των ορθοδόξων πως ανήκουν στη Μία, αληθινή και από τον καιρό των αποστόλων αδιαίρετη Εκκλησία δεν έχει αποκλειστικό χαρακτήρα και δεν εμποδίζει την αποδοχή της πραγματικότητας ότι και άλλα μέλη μπορούν να (συν)ανήκουν σε αυτή. Αυτή η «εκκλησιαστικότητα» δεν είναι κάτι αφηρημένο, μια ουτοπία ή μια μυστική πραγματικότητα. Περιλαμβάνει μέσα της τρία συστατικά –και απαραίτητα– στοιχεία που διαμορφώνουν την ορατή και ιστορική Εκκλησία: τα μυστήρια, τη δογματική πίστη (ιδιαίτερα το Σύμβολο Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως ως έκφραση της κοινής αποστολικής πίστεως), και την ιεραποστολική και ευαγγελική-διακονική δραστηριότητα, μαζί βέβαια με τη μετοχή στην εσχολογική ελπίδα. Σε αντίθεση, εξηγεί ο Νησιώτης, με κάθε

mart-020.htm, ιδίως την ενότητα 1.1 και Ausblick. Επίσης προβλ. του ίδιου, «Ökumenischer Rückschlag oder Impuls? - Eine Stellungnahme zum Abschlußbericht der Sonderkommission zur orthodoxen Mitarbeit im ÖRK», στο <http://kokid.w-srv.net/kirchl%20leben/mart-022.htm>, ιδίως τις ενότητες 3 και 5.

¹⁹⁸ Ν. Nissiotis, «Die Zugehörigkeit zur Kirche nach orthodoxem Verständnis», P. Meinhold (Hrg.), *Das Problem der Kirchengliedschaft heute*, (Wege der Forschung Bd. 524), Darmstadt 1979, 366-390, εδώ σ. 383.

θεωρία που έχει να κάνει με την ένταξη στην πραγματικότητα μιας αόρατης εκκλησίας, η οποία θέλει να υπερβεί τη διαίρεση των θεσμικών εκκλησιών μέσω μιας κρυμμένης πραγματικότητας, εδώ έχουμε τη δυνατότητα να συλλάβουμε εκ νέου την ορατή έκφραση αυτής της εκκλησιαστικότητας τόσο στο τοπικό, όσο και στο παγκόσμιο επίπεδο¹⁹⁹.

Στη βάση της εκκλησιαστικότητας που συντίθεται από τα παραπάνω κοινά στοιχεία, υπάρχει, υπογραμμίζει ο ίδιος, μία ένταξη (*Zugehörigkeit*, υπαγωγή, σύνδεση), την οποία οι ορθόδοξοι μοιράζονται με τα μέλη της Εκκλησίας σε Ανατολή και Δύση και η οποία υπερβαίνει τα κανονικά όρια της Εκκλησίας. Η σχισματική κατάσταση δεν ακυρώνει αυτή την αμοιβαία ιδιότητα του μέλους (*Zugehörigkeit*) με την προϋπόθεση ότι τα μέλη των άλλων εκκλησιαστικών κοινοτήτων ομολογούν ομοίως ότι ανήκουν κατ' αρχήν στη μία Εκκλησία και ότι απορρίπτουν την ύπαρξη ιδιαίτερων εκκλησιών ως νέων και χωρισμένων από τη μία Εκκλησία²⁰⁰. Με βάση τη σημερινή εμπειρία, και καθώς οι Εκκλησίες συναντώνται διαλογικά, προσεύχονται και συνεργάζονται, ο Νησιώτης δεχόταν ότι αυτές μπορούν να προβάλλουν την κοινή αυτοσυνειδησία ότι συνεχίζουν να είναι μέλη της μιας Εκκλησίας. Θεωρούσε ότι οι Εκκλησίες που συμμετέχουν στο ΠΣΕ βιώνουν

¹⁹⁹ Για τα παραπάνω βλ. στο ίδιο, σ. 382-383. Πρβλ. του ίδιου, «Berufen zur Einheit oder die epikletische Bedeutung der kirchlichen Gemeinschaft», ÖR 26 (1977) 297-313, ιδίως σ. 310 εξ.

²⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 385 εξ.

«κατά πρόληψιν», προγεύονται, την ενότητα και την κοινωνία, της οποίας την τέλεια έκφραση προσδοκούν. Δεν αποτελούν όμως τη μία Εκκλησία. Η αμοιβαία αναγνώριση της «εκκλησιαστικότητας» δεν έχει πάρει την κανονική της μορφή²⁰¹. Η προσέγγιση του Ν. Νησιώτη μας βοηθάει να κατανοήσουμε καλύτερα τι σημαίνει στα κείμενα «Η Ορθόδοξη Εκκλησία αναγνωρίζει την οντολογική και πραγματική ύπαρξη όλων των Χριστιανικών Εκκλησιών και Ομολογιών». Εξάπαντος η αναγνώριση της «εκκλησιαστικότητας» ως πραγματικότητας που υπάρχει πέρα από τα κανονικά όρια της Ορθόδοξης Εκκλησίας, παρά τη σχισματική κατάσταση του εκκλησιαστικού σώματος, αποτελεί χώρο που οι ορθόδοξοι μοιράζονται με τις άλλες Εκκλησίες.

Ο Μητροπολίτης Δαμασκηνός (πρώην Ελβετίας), προϊστάμενος της Γραμματείας επί της προπαρασκευής της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθόδοξης Εκκλησίας και με μεγάλη συμβολή και αυτός στις Πανορθόδοξες Διασκέψεις, πρόβαλε σε πολλά γραπτά του τα παραπάνω αποσπάσματα και έθεσε σε σχέση με αυτά μια σειρά εξόχως ευαίσθη-

²⁰¹ Βλ. Ν. Νησιώτης, «Πίστις και Τάξις - Μια θεολογική κοινότης προς αναζήτησιν των σημείων δογματικής συμφωνίας μεταξύ των Εκκλησιών. Αποτίμησης αυτής υπό το φως του κειμένου 'Βάπτισμα - Ευχαριστία - Ιερωσύνη'», *Επίσκεψις*, έτ. 15, αρ. 309, 15.2.1984, 10-14, ιδίως σ. 10-11. Πρβλ. το πλήρες κείμενο της παραπάνω ανακοίνωσης στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης στο Ν. Nissiotis, «Glauben und Kirchenverfassung - eine theologische Konsensus-Gemeinschaft im Lichte des Textes 'Taufe, Eucharistie und Amt'», ÖR 34 (1984) 322-338, ιδιαίτερα σ. 326-329.

των και επιτακτικών ερωτημάτων, τα οποία είναι και ερωτήματα ετερόδοξων θεολόγων: Ποια είναι η εκκλησιολογική βάση πάνω στην οποία οι ορθόδοξοι στηρίζουν τις ενωτικές προσπάθειές τους με άλλες Εκκλησίες, οι οποίες ομολογούν την ίδια πίστη στον Ιησού Χριστό ως Κύριο και Λυτρωτή του κόσμου; Εάν η Ορθόδοξη Εκκλησία αυτοκατανοείται ως η μία, αγία, καθολική και αποστολική Εκκλησία, η οποία διαφύλαξε αναλλοίωτη την αποστολική πίστη και παράδοση της αρχαίας Εκκλησίας και των επτά Οικουμενικών Συνόδων, ποια μπορεί να είναι η θεολογική άποψη που θα έχει η μέλλουσα να συνέλθει Πανορθόδοξη Σύνοδος για την ύπαρξη των υπόλοιπων χριστιανικών Ομολογιών; Επί τη βάση ποιου εκκλησιολογικού κριτηρίου γίνεται η σαφής διάκριση μεταξύ Εκκλησιών και Ομολογιών στη διαπίστωση της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής και της Πανορθόδοξης Διάσκεψης; Ποια διαφορά υπάρχει στην ορθόδοξη εκκλησιολογία μεταξύ «αιρετικών» και «σχισματικών»; Όταν κάνουμε λόγο περί «Εκκλησιών» έξω από την Ορθόδοξη, πώς μπορούμε να μιλάμε για τη «μία, αγία, καθολική και αποστολική Εκκλησία» χωρίς να αντιφάσκουμε; Με άλλα λόγια, μήπως νομιμοποιούμε με αυτόν τον τρόπο την ύπαρξη πολλών Εκκλησιών παράλληλα με την Ορθόδοξη άρα και τη διαίρεση, αμνηστευοντάς τις και θεωρώντας την Ορθόδοξη Εκκλησία απλώς ως μία από τις «ομολογιακές εκκλησίες»; Βεβαίως, συνεχίζει ο Μητροπολίτης Δαμασκηνός, γίνεται χρήση της λέξης ως τεχνικού όρου «καταχρηστικώς και εν

τω κοινώ λόγω», αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ταυτίζονται οι «Εκκλησίες» με τη Μία Εκκλησία, πράγμα που θα σήμαινε αποδοχή θεωριών, όπως η θεωρία των κλάδων ή της περιεκτικότητας, τις οποίες η ορθόδοξη συνείδηση έχει απορρίψει. Τελικά, μπορεί μία Εκκλησία η οποία ταυτίζει τα όριά της με αυτά της μίας, αγίας, καθολικής και αποστολικής Εκκλησίας να δέχεται παρόμοια αυτοσυνείδησία άλλων Εκκλησιών χωρίς να σχετικοποιεί τη δική της συνέχεια και συνέπεια; Μπορεί κανείς στο σημείο αυτό να εκφραστεί και να χρησιμοποιήσει το συμπλεκτικό ζεύγος «και... και» ή δεσμεύεται από τον κανονικό χαρακτήρα της Εκκλησίας να εκφραστεί με το διαχωριστικό ζεύγος «ή... ή»; Τα ερωτήματα αυτά ο Μητροπολίτης Δαμασκηνός τα θεωρεί ως τα πιο ακανθώδη και επιτακτικά στη σημερινή κατάσταση, που πρέπει να ληφθούν υπόψη από όλες τις Ορθόδοξες Εκκλησίες, γιατί οδηγούν στην εμβάθυνση των θέσεών τους²⁰². Θεωρεί ότι απαντήσεις σε πολ-

²⁰² Βλ. ενδεικτικά στα έργα του: *Θεολογικοί Διάλογοι. Μία ορθόδοξη προοπτική*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 135 εξ.· «Die Vorbereitung der panorthodoxen Synode – Aktuelle theologische Fragen und Überlegungen», *Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens*, Pro Oriente (Hrg.), Innsbruck/Wien/München 1976, 177-191, σ. 189 εξ.· «Einheit der Kirche aus orthodoxer Sicht», W. Schneemelcher (Hrg.), *Orthodoxie und Ökumene. Gesammelte Aufsätze von Damaskinos Papandreou*, Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz 1986, 30-45, σ. 39 εξ.· «Die Frage nach der Grenzen der Kirche im heutigen ökumenischen Dialog», Damaskinos Papandreou, W.A. Bienert, K. Schäferdiek (Hrsg.), *Oecumenica et Patristica. Festschrift für Wilhelm Schneemelcher zum 75. Geburtstag*, Stuttgart / Berlin / Köln 1989, 21-

λά από τα παραπάνω ερωτήματα δίνει η Γ' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη στις τοποθετήσεις της για το θέμα «Ορθόδοξη Εκκλησία και Οικουμενική Κίνηση»²⁰³. Εκτιμά ότι σύμφωνα με τις εκκλησιολογικές δηλώσεις που παρατίθενται πιο πάνω και τα ερωτήματα που προκύπτουν προβάλλεται η σπουδαιότητα και η σημασία των θεολογικών διαλόγων²⁰⁴. Με δεδομένο μάλιστα ότι η αυτοσυνειδησία της Ορθόδοξης Εκκλησίας δεν είναι αποκλειστική, υπογραμμίζει: «Προσωπικώς πιστεύω... ότι η

32, σ. 25-26· «Zur Anerkennung der Taufe seitens der orthodoxen Kirche unter Berücksichtigung des heiligen und großen Konzils», *Una Sancta* 48 (1993) 48-53, σ. 52 εξ.

²⁰³ Στη δεύτερη παράγραφο (§2) το κείμενο-απόφαση αναφέρει: «Η Ορθόδοξη Εκκλησία θεμελιώνει την ενότητα της Εκκλησίας στο γεγονός της ιδρύσεώς της από τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό και στην κοινωνία της Αγίας Τριάδος και των μυστηρίων. Η ενότητα αυτή εκφράζεται με την αποστολική διαδοχή και την πατερική παράδοση και βιώνεται μέχρι σήμερα σ' αυτή. Η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει ως αποστολή και υποχρέωσή της να μεταδώσει σε όλη την εν τη Αγία Τριάδι και τη Ιερά Παραδόσει αλήθειαν, η οποία και προσδίδει στην Εκκλησία τον καθολικό χαρακτήρα της. Η ευθύνη της Ορθόδοξης Εκκλησίας, όπως και η οικουμενική αποστολή της για την ενότητα της Εκκλησίας, έχουν εκφρασθεί στις Οικουμενικές Συνόδους. Αυτές, ιδιαίτερα, πρόβαλαν τον υφιστάμενο άρρηκτο δεσμό μεταξύ της ορθής πίστεως και της μυστηριακής κοινωνίας. Η Ορθόδοξη Εκκλησία πάντοτε επιζητούσε να προσελκύσει τις διάφορες χριστιανικές Εκκλησίες και Ομολογίες σε μία από κοινού πορεία αναζήτησης της χαμένης ενότητας των Χριστιανών με σκοπό να καταλήξουν όλοι στην ενότητα της πίστεως».

²⁰⁴ Βλ. *Θεολογικοί Διάλογοι*, 136.

ύπαρξις Εκκλησίας εκτός της Εκκλησίας, εν τη πλήρει εννοία της λέξεως Εκκλησία, είναι δυνατόν να αναγνωρισθεί, εκεί ένθα διαπιστούται αφ' ενός μεν η ενότης της πίστεως, αφ' ετέρου δε η μετ' αυτής αναποσπάστως συνδεδεμένη αποστολική διαδοχή»²⁰⁵. Επειδή η αποκατάσταση της τέλειαις κοινωνίας μεταξύ των χωρισμένων σήμερα Εκκλησιών είναι ένα μεγάλο και επείγον έργο που απορρέει από τη ρητή και απαράβατη εντολή του Χριστού «ίνα πάντες έν ώσι», «οφείλομεν» προτείνει ο Μητροπολίτης Δαμασκηνός, «να είμεθα έτοιμοι να αναζητήσωμεν και να αναγνωρίσωμεν την παρουσίαν του Πνεύματος –πράγμα το οποίον σημαίνει: την Εκκλησίαν– και εκτός των ιδικών μας κανονικών ορίων, προς τα οποία ταυτιζόμεν την μία, αγίαν, καθολικήν και αποστολικήν Εκκλησίαν. Δυνάμεθα να το πράξωμεν χωρίς να προδώσωμεν την πίστιν μας εις την 'Una Sancta', εφ' όσον εξαγνίσωμεν και εμβαθύνωμεν έκαστος το ίδιον εαυτού χάρισμα, πράγμα το οποίον θα μας επιτρέψη να αναγνωρίσωμεν και το χάρισμα του άλλου». Οδηγούμενοι από το Πνεύμα πρέπει να αναζητούμε, συνεχίζει, όχι τις δυσκολίες στις δυνατότητες, αλλά κυρίως τις δυνατότητες στις δυσκολίες της προσέγγισής μας. «Θα πρέπει πραγματι να αναρωτηθώμεν όχι μόνον αν μας επιτρέπε-

²⁰⁵ Στο ίδιο. Πρβλ. Ενδεικτικά στα άρθρα του «Die Vorbereitung der panorthodoxen Synode...», σ. 190 και «Zur Anerkennung der Taufe seitens der orthodoxen Kirche unter Berücksichtigung des heiligen und großen Konzils», σ. 53 και «Kirchliche gemeinschaft – aus orthodoxer Sicht», *Una Sancta* 41 (1986) 26-34, σ. 34.

ται να μοιραζώμεθα την αυτήν και μοναδικήν ευχαριστιακήν τράπεζαν, αλλ' επίσης, αντιστρόφως, εάν μας επιτρέπεται να την αρνούμεθα»²⁰⁶.

Έχει σημασία να αναφερθεί ότι η πανορθόδοξη εκκλησιολογική τοποθέτηση που μελετάμε εδώ έγινε αντικείμενο συζήτησης το 2000-01 μεταξύ του Μητροπολίτη Δαμασκηνού και του Καρδινάλιου Joseph Ratzinger (μετά πάπα Βενέδικτου ΙΣΤ')²⁰⁷. Ο J. Ratzinger, παίρνοντας αφορμή από τις εκκλησιολογικές τοποθετήσεις του Μητροπολίτη Δαμασκηνού και την παραπομπή στο πανορθόδοξο κείμενο, αναζήτησε και αυτός τη σωστή σχέση ανάμεσα στον ενικό «η Εκκλησία» και τον πληθυντικό «οι Εκκλησίες» και ανέφερε ότι θεωρεί το κείμενο κεφαλαϊώδους σημασίας για την περαιτέρω πορεία του διαλόγου. Πληροφορεί, μάλιστα, τον Μητροπολίτη Δαμασκηνό ότι αυτό το κείμενο εκφράζει με κάπως διαφορετική, αλλά σίγουρα με συγγενική ορολογία, το εκκλησιολογικό παράδοξο που εκφράζει στη ρωμαιοκαθολική εκκλησιολογία το «Subsistit in» (*Lu-*

²⁰⁶ Βλ. την ενδιαφέρουσα ομιλία του στον ρωμαιοκαθολικό Καθεδρικό Ναό της Λυών επ' ευκαιρία του εορτασμού της 1600ής επετείου της Β' οικουμενικής Συνόδου (18 Οκτωβρίου 1981), με θέμα «Το Άγιον Πνεύμα εν τη Εκκλησία», *Επίσκεψις* 12, Αρ. 260, 15.10.1981, 12-14, εδώ σ. 13-14 και «Die Vorbereitung der panorthodoxen Synode...», σ. 190.

²⁰⁷ Βλ. «Perspektiven: Briefwechsel zwischen Metropoliten Damaskinos und Kardinal Ratzinger», *Internationale Katholische Zeitschrift – Communio* 30 (2001) 282-296 (Μητρ. Δαμασκηνός, σ. 282 κ.εξ., Καρδιν. Ratzinger, σ. 289 κ.εξ.).

men Gentium 8)²⁰⁸. Ο Καρδινάλιος πιστεύει ότι βοηθάει το βήμα αυτό στην αποσαφήνιση του εκκλησιολογικού προβλήματος, αλλά δεν λύνει το παράδοξο απεναντίας, το επιτείνει δραματικά. Για να καταλήξει ότι οι άνθρωποι δεν μπορούν να λύσουν αυτό το παράδοξο, μπορούν όμως να συμβάλουν στην υπέρβασή του, εάν έχουν πραγματική αγωνία και αναζητήσουν την αληθινή ενότητα πέρα από κάθε συμβιβασμό και αδιαφορία. Σε τελευταία ανά-

²⁰⁸ Στο ίδιο σ. 295. Όπως σημειώσαμε και πιο πάνω (υποσ. 128) το πιο νευραλγικό σημείο της εκκλησιολογίας της Β' Βατικανής με οικουμενικές προεκτάσεις είναι η πολυσυζητημένη παράγραφος 8 του κειμένου «Lumen Gentium» και αντικατάσταση της φράσης στο προσχέδιο «η Εκκλησία αυτή...είναι [est] η Καθολική Εκκλησία» με τη φράση στο τελικό κείμενο «η Εκκλησία αυτή...υφίσταται στην [subsistit in] Καθολική Εκκλησία». Με την αλλαγή αυτή αποφεύγεται η ολοκληρωτική ταύτιση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας με την Εκκλησία του Χριστού, αφήνεται χώρος για Εκκλησίες και Εκκλησιαστικές Κοινότητες έξω από τον οργανισμό της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και εκτιμώνται τα «εκκλησιαστικά στοιχεία» («elementa ecclesiae») των άλλων Εκκλησιών, αφήνοντας πίσω τον προσυνοδικό τρόπο θεώρησης με την ποσοτική, αθροιστική κατανόησή τους. Έτσι η Β' Βατικανή Σύνοδος δημιούργησε μια σταθερή θεολογική βάση για γνήσια οικουμενική στράτευση και ένα κλίμα για περαιτέρω πρόοδο στα αμφισβητούμενα θέματα που αφορούν την ομολογία της πίστης, τη μυστηριακή ζωή και την κανονική τάξη (βλ. περισσότερα γι' αυτό στο Στ. Τσομπανίδης, *Η Διακήρυξη «Dominus Iesus» και η οικουμενική σημασία της. Από το οικουμενικό άνοιγμα στην εκκλησιολογική αποκλειστικότητα της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας*, εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2003, ιδίως το Α' κεφ).

λυση είναι ένα πρόβλημα ύπαρξης, όχι εννοιών, υποστηρίζει ο Καρδινάλιος Ratzinger²⁰⁹.

Αυτό που είναι παράδοξο και αντινομία, στην ορθόδοξη εκκλησιολογία και ζωή, όπως θα δούμε παρακάτω σε επόμενο κεφάλαιο, μετατρέπεται σε διαλεκτική σχέση και εκφράζεται συμπλεκτικά («και...και»). Πριν αναλύσουμε το θέμα αυτό, έχει σημασία να εξετάσουμε το φλέγον ερώτημα εάν τελικά η Ορθόδοξη Εκκλησία αποδέχεται και υποστηρίζει μια «οικουμενικότητα της επιστροφής», ένα ερώτημα που συνδέεται άμεσα με το πώς οι ορθόδοξοι βλέπουν τους άλλους χριστιανούς αλλά και το δρόμο προς την ενότητά τους.

---

²⁰⁹ Βλ. «Perspektiven: Briefwechsel...», σ. 296.